

В СРСР промисловість випускала терези і важки з урахуванням середньої географічної широти в 45 0 і нормальної висоти над рівнем моря.

Підсумуємо. Метрична система, розроблена у Франції наприкінці XVIII ст., в наш час є загальновизнаною світовою системою мір. Однак час робить в ній великі корективи. З'явилася ідея пов'язати еталон метра з постійною фізичною величиною. В середині XIX ст. Максвелл запропонував в якості такої величини довжину світлової хвилі. В 1927 р. на VII Генеральній конференції метрологи визнали метр рівним 1553164,13 довжини хвилі червоної лінії кадмія. 14 жовтня 1960 р. XI Генеральна конференція по мірам та вазі прийняла рішення про нове визначення метра як довжини, що дорівнює 1650763,73 довжини хвилі випромінювання в вакуумі, відповідного помаранчевій лінії спектра ізотопу кріптонна з атомною вагою 86 [3, с. 291].

Міжнародна система одиниць (СІ) також була прийнята на XI Генеральній конференції. Її основні одиниці: метр, кілограм, секунда, ампер, кельвін, моль, кандела. Моль дорівнює кількості речовини системи, яка має стільки структурних елементів, скільки міститься атомів в вуглеці – 12 масою 0,012 кг [15, с. 35]. При застосуванні моля структурні елементи можуть бути атомами, молекулами, іонами, електронами і іншими частинами.

Список використаних джерел

1. Демман И. Я. Меры и метрическая система. – М., 1954.
2. Каменцева Е. И. Историческая метрология. – М., 1978.
3. Каменцева Е. И., Устюгов Н. В. Русская метрология. – М., 1975.
4. Шостын Н. А. Очерки истории русской метрологии XI–XIX в. – М., 1975.
5. Богуславский М. Г., Широков К. П. Международная система единиц СК. – М., 1968.
6. Широков К. П. Общие вопросы метрологии. – М., 1967.
7. Чертов А. Г. Международная система единиц измерения. – М., 1967.
8. Шабалин С. А. Прикладная метрология в вопросах и ответах. – М., 1990.
9. Семар Г. М. Семь раз отмерь: Среди монет и весов. – М., 1992.
10. Зварич В. В. Нумизматический словарь. – Львов, 1980.
11. Петрушевский Ф. И. Общая метрология. – СПб., 1849.
12. Широков К. П., Балалаев В. А., Селиванов П. Н. 100 лет метрологической конвенции. – М., 1975.
13. Демман И. Я. О мерах и метрической системе. – М., 1955.
14. Шостын Н. А. Д. А. Менделеев и проблемы измерения. – М., 1947.
15. Широков К. П., Богуславский М. Г. Международная система единиц. – М., 1984.
16. Шабалин С. А. Измерения для всех. – М., 1992.

References

1. Depman I. Ja. Mery i metricheskaja sistema. – M., 1954.
2. Kamenceva E. I. Istoricheskaja metrologija. – M., 1978.
3. Kamenceva E. I., Ustjugov N. V. Russkaja metrologija. – M., 1975.
4. Shost'in N. A. Oчерки istorii russkoj metrologii XI–XIX v. – M., 1975.
5. Boguslavskij M. G., Широков К. П. Mezhdunarodnaja sistema edinic SK. – M., 1968.
6. Широков К. П. Obshhie voprosy metrologii. – M., 1967.
7. Chertov A. G. Mezhdunarodnaja sistema edinic izmerenija. – M., 1967.
8. Shabalin S. A. Prikladnaja metrologija v voprosah i otvetah. – M., 1990.
9. Semar G. M. Sem' raz otmer': Sredi monet i vesov. – M., 1992.

10. Zvarich V. V. Numizmaticheskij slovar'. – L'vov, 1980.
11. Petrushevskij F. I. Obshhaja metrologija. – SPb., 1849.
12. Широков К. П., Балалаев В. А., Селиванов П. Н. 100 let metrologicheskoy konvencii. – M., 1975.
13. Depman I. Ja. O merah i metricheskoy sisteme. – M., 1955.
14. Shost'in N. A. D. A. Mendeleev i problemy izmerenija. – M., 1947.
15. Широков К. П., Богуславский М. Г. Mezhdunarodnaja sistema edinic. – M., 1984.
16. Shabalin S. A. Izmerenija dlja vseh. – M., 1992.

Zubko A. M., *Candidate historically sciences, associate faculty historically, the Kiev National University them. Shevchenko (Ukraine, Kiev), gileya.org.ua@gmail.com*

Units of weight in metric systems

The article characterizes the units of weight within the structure of international metric system. It provides specifics of using metric units of weight in modern science, technology, economy, and other spheres of human activities.

Keywords: *metric decimal system, gram, milligram, absolute weight of a volume of pure water, archive kilogram, standardization committee, chief directorate of measures and weights, measuring instrument.*

Зубко А. Н., *кандидат исторических наук, доцент исторического факультета, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченка (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com*

Меры веса в метрической системе

Дана характеристика весовых единиц в структуре международной метрической системы. Рассматриваются особенности использования весовых единиц метрической системы в современной науке, технике, экономике и других сферах деятельности человека.

Ключевые слова: *метрическая десятичная система, грамм, миллиграмм, абсолютный вес чистой воды, архивный килограмм, комитет стандартизации, главное управление мер и весов, измерительный прибор.*

* * *

УДК 94(477)“18/19”

Ховрич С. М.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”
(Україна, Київ), s.khovrych@ukr.net

МАТЕРІАЛЬНО–ПОБУТОВІ ПРОБЛЕМИ СТУДЕНТІВ НАДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА СПРОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ (НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.)

Проаналізовані причини та суть головних фінансових та побутових проблем студентів деяких українських вишів, а також досліджені шляхи подолання їх в умовах російського самодержавного режиму наприкінці XIX – на початку XX ст. У світлі розглядуваної проблематики автор здійснив розбір, зокрема, станового складу дорадянського студентства. Розкриті умови організації студентських гуртожитків при окремих університетах та інститутах Надніпрянської України. Виділені як позитивні, так і негативні сторони названого процесу. Автор торкнувся деяких аспектів повсякденного життя студентів. У ході дослідження, окрім іншого, виявлено причинно–наслідковий зв'язок між невдалою політикою самодержавства в соціальної сфері та ускладненням суспільно–політичної ситуації в Російській імперії.

Ключові слова: *суспільство, освіта, університет, інститут, Україна, соціум, студент, гуртожиток.*

Житлово–побутові умови, загальновідомо, також впливають на якість навчально–виховного процесу вишу, оскільки досить значний відсоток студентів, аспірантів і докторантів проживає саме в гуртожитках (або приватний найм житла). Історія студмістечків є невід'ємною частиною становлення та розвитку навчальних закладів і не враховувати цей момент було б недоречно. Ретельне дослідження повсякденного життя освітян й студентів кінця XIX – початку XX ст. дозволить вченим виокремити головні чинники, які мали вирішальний вплив на формування їхніх настроїв

та поведінку, врешті–решт, з'ясувати саму природу розвитку суспільних явищ.

В дорадянську добу зазвичай оприлюднювалися документи (звіти, протоколи т. ін.) та праці, де перевага надавалася статистичним даним, “голим фактам” (огляди з історії заснування того чи іншого вишу, аналіз статистичних даних тощо: Д. І. Багалій, Т. Л. Кривоносов, І. М. Ганицький і т.д.). Вони насичені багатим фактажем, цінність якого не піддається сумніву. Доцільно згадати і про масив спогадів викладачів й випускників університетів (інститутів) – джерело цікавої, хоча, безумовно, суб'єктивної інформації (Б. М. Мартос, С. Й. Завадзький, К. М. Галкін, М. В. Беренштам–Кістяківська і т.д.).

Радянські ж науковці, перебуваючи під жорстким ідеологічним контролем влади, трактували імператорську добу дещо однобоко, аби тим підкреслити переваги “радянського способу життя”. Комуністичний підхід щодо оцінки подій минувшини з його безапеляційністю (відвертим критиканством минулого і вихвалюванням досягнень “країни Рад”) стимулював народження історичних праць доволі тенденційного та упередженого характеру (І. Г. Малінко, В. Р. Лейкіна–Свірська, колективні праці “Київський індустріальний інститут” (1939) та “Вища школа Української РСР за 50 років” (1967) і т.д.), що, зрозуміло, створило певні труднощі при сучасному аналізі радянського наукового доробку. Позаяк ними зроблений вагомий внесок в упорядкуванні та опрацюванні накопиченого попередниками матеріалу.

На сьогодні активно пропагуються та розвиваються нові концепції висвітлення історії суспільства різних періодів. Природно, з'явилася потреба в наукових виданнях, у яких би зосереджувалася увага на дослідженнях передусім повсякденного життя українського населення. Серед сучасних українських і зарубіжних дослідників виділимо таких: Н. А. Шип, О. О. Драч, А. Ф. Лапюк, Н. М. Левицька, А. Є. Іванов (Російська Федерація), Б. М. Міронов (РФ).

Мета статті: проаналізувати причини та суть головних фінансових і побутових проблем студентів деяких українських вишів, а також з'ясувати шляхи подолання їх в умовах російсько–імперського режиму наприкінці XIX – на початку XX ст.

Більшість дослідників слушно наголошують на соціально–економічних і суспільно–політичних негараздах Російської імперії, котрі завдали удару по найбільш незахищеним категоріям населення. До однієї з таких категорій належало студентство. На думку українських дослідників, “Тяжка промислова криза кінця сторіччя [XIX ст. – С. Х.] відбилась на всіх галузях громадського життя. Надто важке матеріальне становище студентства спричинялось до більш масової участі молоді у громадсько–політичних виступах” [6, с. 41]. Наприкінці XIX – на початку XX ст. активізувався загальностудентський рух за корпоративні права [12, с. 11], що, гадаємо, продемонструвало громадянську зрілість переважної частини молоді: ведучи боротьбу за академічну та соціально–культурну автономію вишів, вона відчула необхідність в об'єднанні розрізнених сил різноманітних студентських угруповань.

Часто–густо більша частина студентів витратила чимало часу на пошуки тимчасових заробітків, аби хоча б якось, на період навчання, забезпечити себе найнеобхіднішим. Для іногородніх традиційно неабиякою проблемою залишалось винаймання недорогого помешкання. Особливо потерпали вихідці з незаможних родин. Наприклад, у Києві квартирна плата за кожну кімнату складала від 150 до 250 руб. на рік [11, с. 22] (для порівняння: в Санкт–Петербурзі середньомісячні витрати на приміщення в 1909 р. становили 11,5 руб., себто: 138 руб. на рік [3, с. 465]), що, звичайно, вкрай ускладнювало життя для незаможних студентів (не забуваймо ще й про оплату за навчання). Тож не дивно: окремі із них жили в борг. В оприлюдненій інформації Товариства сприяння нужденним студентам Київського політехнічного інституту імператора Олександра II (далі – ТСНС) нараховувалося 161 боржників, які, отримавши упродовж 1903–1905 рр. короткострокові грошові позички, не зуміли їх вчасно повернути [9, с. 24–26; 10, с. 23–26]. Кричущі факти поширення бідності серед слухачок Одеських Вищих жіночих курсів (далі – ВЖК) та неспроможність протидіяти цьому ганебному явищу визнало і Товариство допомоги слухачок названого закладу [3, с. 353].

Слід зазначити, особливі складнощі побутового характеру, порівняно з студентами–чоловіками, відчували курсистки, адже вища жіноча освіта в Російській імперії тільки–но зводилася на ноги й ставлення до неї з боку і держави, і громадської думки було неоднозначним. Сучасний український історик О. О. Драч у монографії “Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX століття” (Черкаси, 2011) дійшла висновку: “...омріяна вища освіта передбачала фінансові витрати не тільки на оплату навчання... а й на проживання у великому університетському місті, що включало в разі відсутності родичів чи знайомих наймання житла, харчування... Миське життя швидко спустошувало гаманець...” [3, с. 344]. Натомість лише в 1916 р. адміністрація ВЖК в м. Києві таки спромоглася відкрити гуртожиток для слухачок на 20 місць [3, с. 467], що власне, на наш погляд, засвідчило про нездатність місцевих органів влади належним чином вирішити квартирне питання учнівської та студентської молоді (найбільш креативної частини соціуму).

До традиційних соціальних проблем, зауважимо, додалися і труднощі воєнного лихоліття (Перша світова війна 1914–1918), які практично призвели до гуманітарної кризи загальноімперського рівня. Її наслідки, як відомо, проявилися в період 1917–1930–х рр. Тож, переконані, під час українсько–російської війни 2014 р. наша влада, ні за яких обставин, не повинна ігнорувати вирішення кризових моментів соціальної й культурної сфер життєдіяльності суспільства; для успішного вирішення означених проблем потрібно застосувати системний підхід з широким використанням передового західноєвропейського та американського досвідів XXI ст.

Тогочасні соціально–політичні кризи, наголосимо, погіршили і без того обмежені фінансові ресурси амбітних здобувачів вищої освіти. Держава ж не надто

опікувалася ситуацією в цій сфері, внаслідок чого, показують факти, соціальна напруга в країні неодноразово загострювалася. Приголомшливі дані зафіксовані, в результаті анкетного опитування 1909 р. респондентів університету, Ветеринарного інституту та ВЖК м. Харкова: "...з загальної кількості студентів, які наймали приватні квартири, 18,8% жили у сирих кімнатах, 26,6 – у холодних, 17,1 – у темних, 7,9 – у підвалах" [1, с. 17]. Звичайно, такий стан речей не міг не вплинути на загальні суспільно-політичні настрої студентів; адже чинилися додаткові перепони на шляху самореалізації самодостатньої творчої особистості.

Тут, на наш погляд, очевидні певні аналогії із ситуацією на початку ХХІ ст. Так, в одному із звернень до Кабінету Міністрів України від профспілкових організацій студентів України стверджувалося: "...незначне підвищення стипендії в квітні 2003 року майже не вплинуло на становище молоді, яка навчається у вузах. Отримуючи 46 гривень 75 копійок стипендії, яка набагато нижче прожиткового мінімуму в Україні, студент має майже всю її віддати за проживання у гуртожитку. Причому, за несвоєчасну оплату проживання студент може бути виселений з гуртожитку, тому намагається, перш за все, зберегти дах над головою" (березень, 2004) [8, с. 156]. Коротко, погіршення добробуту більшості студентів в 1990-х – на початку 2000-х рр. спричинило різку радикалізацію їхніх поглядів; соціальна незахищеність на тлі політичної кризи "підштовхнула" молодих активістів до діяльної участі в масових антиурядових протестах кінця 2004 – початку 2005 рр.

Повернемося до подій на межі ХІХ–ХХ ст. За умов політичного безправ'я та соціальної незахищеності, креативна частина соціуму проявила здібності до самоорганізації. Силами професорів (викладачів) і студентів виникли різні товариства соціально-культурного й добродійного характеру. Зазвичай вони утримувалися за рахунок благодійних внесків меценатів та освітян. Небайдужі педагоги та ініціативні студенти становили надійний кістяк об'єднань. Серед інших слід згадати такі товариства Києва, Катеринослава (з 1926 р. Дніпропетровськ), Одеси, Харкова і т.д.: Товариство допомоги нужденним студентам Катеринославського вищого гірничого училища, Товариство сприяння нужденним студентам КПІ, Товариство швидкої допомоги голодуючим студентам вищих навчальних закладів м. Києва, Товариство допомоги слухачкам Одеських Вищих жіночих курсів тощо [6, с. 41; 8, с. 16; 7, с. 12; 3, с. 353].

Проблеми зародження громадянської зрілості молоді наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. залишаються актуальними і на сьогодні, бо існуючі самоврядні утворення в університетах та інститутах постколоніальної епохи малоефективні. Тяжкі умови життя, повторимо, стимулювали студентів дорадянської доби щодо організації певних об'єднань. Щоправда, через малочисельність та невеликі фінансові ресурси своєю діяльністю останні охопили доволі нечисленну групу побратимів. Враховуючи досягнення та недоліки соціальної політики в освіті упродовж ХІХ–ХХІ ст., слід визнати: покращення добробуту молоді, що навчається можливе за умови системної взаємодії державної і приватної підтримки.

Загальновідомо: у пільговому житті потребувало порівняно незаможне юнацтво. Не забуваймо, вступити до вишу могли насамперед вихідці з родин, котрі посідали в соціальній ієрархії не останні позиції. Класичний соціальний склад студентів навчальних закладів того періоду був таким: дворяни і діти чиновників, почесних громадян і купців І-ї гільдії, духовного звання, військової верстви, міщан і купців II-ї гільдії, заможних селян, козаків, різночинців (інтелігенти недворянського походження), а також громадяни іноземних країн (подеколи це були українці, приміром, з Австро-Угорської імперії).

Зазвичай кількісно переважали представники дворян, гідну конкуренцію яким становили міщани (не в усіх вишах), котрі випередили перших лише після повалення російського самодержавства. Так, якщо станом на 1915 р. в КПІ навчалася 34% дворян, а міщан – 27%, то вже в 1918 р. картина виявилася іншою: відповідно 30% та 34% [4, с. 55]. За підрахунками авторів видання "Вища школа Української РСР за 50 років" (К., 1967. – Ч.І), розподіл студентів Київського, Харківського та Одеського університетів за названими станами в 1913 р. був таким: дворян – 34,3%, міщан і цеховиків – 26,4% [1, с. 16]. Це та інше свідчить про активну підтримку з боку імператорського режиму саме дворянства – надійну опору династії Романових. За радянської доби, наголосимо, дворянство, як соціальний клас, припинило своє існування.

Тож, попри буржуазно-демократичні перетворення 1860-х – 1870-х рр., радикальних зрушень у політиці верховної влади щодо доступності освітніх послуг дітям нижчих категорій соціальної драбинки, по-суті, не відбулося. З іншого боку, поява у вищій освіті вихідців, приміром, з сімей різночинців і заможних селян продемонструвала позитивні симптоми соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку країни. Ось динаміка росту кількості дітей заможних селян в Політехнічному інституті: 1904 р. нараховувалося 110, 1913 р. – 354 осіб [4, с. 55]. Вона (динаміка), безсумнівно, слабка, але поступальна. Додамо: до категорії потенційно матеріально конкурентнослабких належали вихідці з родин козаків і різночинців. Хоча представники і з деяких інших прошарків, не виключено, мали "шанс" потрапити в скрутне становище. Обмеження ж доступу широких верств населення до освіти лише дискредитувало деморалізоване самодержавство, суттєво послабивши його позиції.

Враховуючи наведені дані, можна стверджувати: кількісне збільшення селян у вишах стало наслідком соціально-економічних перетворень у Російській імперії на початку ХХ ст. Колишні кріпаки, думаємо, суто прагматично оцінили практичну користь від підвищення освітнього рівня їхніх дітей (зокрема, для подальшого росту особистого та сімейного добробуту). Тут доречно порівняти із ситуацією в наступні два десятиліття. Нагадаємо, в 1920–1930-х рр. головною турботою (у сфері освіти) більшовиків в країні, де переважали селяни (станом на 1 січня 1930 р. в Українській соціалістичній радянській республіці проживало 25 млн. осіб), була політика "пролетаризації" студентства [13, с. 239, 667]. Так, у 1933–1934 навчальному році у КПІ у відсотковому

співвідношенні з робітниками селяни програвали в рази: робітників – 65%, селян – 6% (щоправда, треба враховувати явище радянської дійсності – соціальне маскування) [4, с. 57].

Кожна вища школа дорадянського періоду, зважаючи на власні фінансові можливості, по-своєму вирішувала матеріально-побутові умови студентства. При багатьох університетах, скажімо, існували гуртожитки не завжди пристойної якості. Один з випускників Ніжинського історико-філологічного інституту залишив спогади про його непросте виживання в гуртожитку – змальована ним картина сірого й буденного життя мешканців мало оптимістична. Чого варті лише непроглядні й казармені спальні, які розраховані на 20–25 ліжко-місце [5]. До слова, житлову проблему не вирішили і в перші десятиліття радянської влади: зафіксовані випадки співіснування 90 молодиків в одній кімнаті, де панувала цілковита антисанітарія [13, с. 723]. Привертає увагу відповідний досвід Політехнічного інституту м. Києва. З документів випливає: перші креслення будівель двох гуртожитків КПІ були складені наприкінці 1899 р. [2, арк. 2–5].

Таким чином, соціально-економічні та суспільно-політичні негаразди Російської імперії, власне, завдали удару по найбільш незахищеним категоріям населення (зокрема, творчій молоді). Значна частина студентів витратила чимало часу на пошуки тимчасових заробітків, аби хоча б якось, на період навчання, забезпечити себе найнеобхіднішим. Для іногородніх традиційно неабиякою проблемою залишався найменшого жителя. Особливо потерпали вихідці з незаможних родин. За таких обставин при університетах та інститутах насамперед за рахунок благодійників, товариств допомоги нужденним студентам (слухачкам) та інших громадських об'єднань організовували студентські гуртожитки (не завжди належної якості).

Список використаних джерел

1. Вища школа Української РСР за 50 років: У 2-х ч. (1917–1967) / від. ред. В. І. Пітов. – К.: Вид-во Київ. у-ту, 1967. – Ч.1. (1917–1945 рр.). – 395 с.
2. Державний архів міста Києва. – Ф.18. – Оп.1. – Спр.88. – 13 арк.
3. Драч О. О. Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX століття [Текст]: монографія / О. О. Драч. – Черкаси: “Вертикаль”, ПП Кандич С. Г., 2011. – 532 с.
4. Киевский индустриальный институт: Юбил. сб. к 40-летию института. – К.: КИИ, 1939. – 360 с.
5. Кругляк М. Біля витоків ідеї студентських гуртожитків в Україні за імператорської доби (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Кругляк. – Режим доступу: http://history.ui.ua/ukraine_in_19century/studentski_gurtojtky_ukr_i_mperat_doba
6. Любомудрова А. Л. КПІ крізь роки: історичний огляд 6 етапів: до 75 річчя Жовтневого району міста Києва [авт.: Любомудрова А. Л., Лиховодов В. І., Лиховодова О. В.]. – К.: Такі справи, 1997. – 147 с.
7. Миколаєнко В. М. Студентський профком НТУУ “КПІ” – історія та сучасність: 1898–2000 / В. М. Миколаєнко, К. П. Двірна, А. Ф. Лапюк. – К.: Альтерпрес, 2000. – 222, [2] с.: іл., табл.
8. Миронов В. Ю. Профспілкорова організація студентів НТУУ “КПІ” – історія та сучасність / В. Ю. Миронов, А. Ф. Лапюк. – К.: Конус-Ю, 2005. – 169 с.
9. Отчет за 1904 год. (Год второй). О деятельности Общества вспомоществования нуждающимся студентам Киевского Политехнического Института Императора Александра II. – К.: Типо-Лит. Т-ва “Печатня С. П. Яковлева”, 1905. – 32 с.

10. Отчет за 1905 год. (Год третий). О деятельности Общества вспомоществования нуждающимся студентам Киевского Политехнического Института Императора Александра II. – К.: Типо-Лит. Т-ва “Печатня С. П. Яковлева”, 1906. – 34 с.

11. Отчет за 1908 год. (Год шестой). О деятельности Общества вспомоществования нуждающимся студентам Киевского Политехнического Института Императора Александра II. – К.: Т-во “Печатня С. П. Яковлева”, 1909. – 64 с.

12. Парфиненко А. Ю. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете [Текст] / А. Ю. Парфиненко, С. И. Посохов. – Х.: НМЦ “МД”, 2002. – 115 с.: фотоил.

13. Українське радянське суспільство 30–х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя [Текст]: кол. моногр. / [Гогохія Н. Т. та ін.; відп. ред. С. В. Кульчицький]; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – 785 с.: табл.

References

1. Vyshcha shkola Ukrayins'koyi RSR za 50 rokov: U 2-kh ch. (1917–1967) / vid. red. V. I. Pitov. – K.: Vyd-vo Kyyyiv. u-tu, 1967. – Ch.1. (1917–1945 rr.). – 395 s.
2. Derzhavnyy arkhiv mista Kyyyeva. – F.18. – Op.1. – Spr.88. – 13 ark.
3. Drach O. O. Vyshcha zhinocha osvita v Rosiys'kiy imperiyi druhoyi polovyny XIX – pochatku XX stolittya [Tekst]: monohrafiya / O. O. Drach. – Cherkasy: “Vertikal”, PP Kandych S. H., 2011. – 532 s.
4. Kyevskyy yndustrial'nyy ynstytut: Yubyl. sb. k 40-letyyu ynstytuta. – K.: KYU, 1939. – 360 s.
5. Kruhlyak M. Biya vytokey ideyi student-s'kykh hurtozhytkiv v Ukrayini za imperators'koyi doby (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) / M. Kruhlyak. – Rezhym dostupu: http://history.ui.ua/ukraine_in_19century/studentski_gurtojtky_ukr_i_mperat_doba
6. Lyubomodrova A. L. KPI kriz' roky: istorychnyy ohlyad 6 etapiv: do 75 richchya Zhovtnevoho rayonu mista Kyyyeva [avt.: Lyubomodrova A. L., Lykhovodov V. I., Lykhovodova O. V.]. – K.: Taki spravy, 1997. – 147 s.
7. Mykolayenko V. M. Student-s'ky profkom NTUU “KPI” – istoriya ta suchasnist': 1898–2000 / V. M. Mykolayenko, K. P. Dvirna, A. F. Lapyuk. – K.: Al'terpres, 2000. – 222, [2] s.: il., tabl.
8. Myronov V. Yu. Profspilkova orhanizatsiya studentiv NTUU “KPI” – istoriya ta suchasnist' / V. Yu. Myronov, A. F. Lapyuk. – K.: Konus-Yu, 2005. – 169 s.
9. Otchet za 1904 hod. (Hod vtoroy). O deyatel'nosti Obshchestva vspomoshchestvovaniya nuzhdayushchymy studentam Kyevskoho Polytekhnycheskoho Ynstytuta Ymperatora Aleksandra II. – K.: Typo-Lyt. T-va “Pechatnya S. P. Yakovleva”, 1905. – 32 s.
10. Otchet za 1905 hod. (Hod tretyy). O deyatel'nosti Obshchestva vspomoshchestvovaniya nuzhdayushchymy studentam Kyevskoho Polytekhnycheskoho Ynstytuta Ymperatora Aleksandra II. – K.: Typo-Lyt. T-va “Pechatnya S. P. Yakovleva”, 1906. – 34 s.
11. Otchet za 1908 hod. (Hod shestoy). O deyatel'nosti Obshchestva vspomoshchestvovaniya nuzhdayushchymy studentam Kyevskoho Polytekhnycheskoho Ynstytuta Ymperatora Aleksandra II. – K.: T-vo “Pechatnya S. P. Yakovleva”, 1909. – 64 s.
12. Parfynenko A. Yu. Stranyty ystoriyyi studencheskoy nauky v Khar'kovskom unyversytete [Tekst] / A. Yu. Parfynenko, S. Y. Posokhov. – Kh.: NMTs “MD”, 2002. – 115 s.: fotoyl.
13. Ukrayins'ke radyans'ke suspil'stvo 30-kh rr. XX st.: narysy povsyakdennoho zhyttya [Tekst]: kol. monohr. / [Hohokhiya N. T. ta in.; vidp. red. S. V. Kul'chyt's'kyy]; Nats. akad. nauk. Ukrayiny, In-t istoriyi Ukrayiny. – K.: In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2012. – 785 s.: tabl.

Khovrych S. M., candidate of historical sciences, assistant professor, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” (Ukraine, Kyiv), s.khovrych@ukr.net

Financial and domestic problems of students of Ukraine of Naddniproyskoy and attempt of their decision (at the end of XIX – at the beginning of a XX age)

Analysed reasons and essence of main financial and domestic problems of students of some Ukrainian educational establishments, and also investigational ways of overcoming of them, in the conditions of the autocratic mode at the end of XIX – at the beginning of XX ages. In the light of examined problematiki an author considered a necessity to carry out an analysis, in particular, class composition to the soviet student. The exposed terms of organization of student dormitories are at separate universities and institutes of Ukraine of Naddniproyskoy. Both positive and negative, sides of the adopted process are selected. An author touched some aspects of

everyday life of students. During research, besides other, found out prichinnonaslidkoviy connection between the unsuccessful policy of autocracy in a social sphere and complication of social and political situation in the Moscow empire.

Keywords: society, education, university, institute, Ukraine, socium, student, hostel.

Ховрич С. Н., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории факультета социологии и права, Национальный технический университет Украины “Киевский политехнический институт” (Украина, Киев), s.khovrych@ukr.net

Матеріально-бюджетні проблеми студентів Наддніпрянської України та спроби їх рішення (в кінці ХІХ – початку ХХ вв.)

Проанализированы причины и сущность главных финансовых и бытовых проблем студентов некоторых украинских вузов, а также исследованы пути преодоления их в условиях российского самодержавного режима в конце ХІХ – начале ХХ вв. В свете рассматриваемой проблематики автор сделал разбор, в частности, сословного состава досоветского студенчества. Раскрыты условия организации студенческих общежитий при некоторых университетах и институтах Наддніпрянской Украины. Отмечены как положительные, так и негативные стороны указанного процесса. Автор коснулся некоторых аспектов повседневной жизни студентов. В ходе исследования, между прочим, выявлено причинно-следственную связь между неудачной политикой самодержавия в социальной сфере и ухудшением общественно-политической ситуации в Российской империи.

Ключевые слова: общество, образование, университет, институт, Украина, социум, студент, общежитие.

* * *

УДК 377.3(477.73)“19”

Чернявська О. П.

аспірантка кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет
(Україна, Одеса), elena_kiriluisik@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ КОМЕРЦІЙНОЇ СПРАВИ В МИКОЛАЇВСЬКОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ УЧИЛИЩІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглядаються питання розширення мережі комерційних навчальних закладів на території півдня України на початку ХХ століття. Зокрема, основна увага акцентується на функціонуванні Миколаївського комерційного училища. Проведено порівняльний аналіз досвіду заснування подібних навчальних закладів в цілому на території Російської імперії. Визначено внесок благодійних та купецьких гільдій в навчально-виховний процес. Проаналізувавши комплекс матеріалів: наукових публікацій, краєзнавчих досліджень та архівних джерел з зазначеної проблематики, з'ясовано, що висвітленню історії Миколаївського комерційного училища присвячували свої статті досить мало істориків. Це в свою чергу залишило осторонь важливі питання недоліків. Серед них найбільш актуальними були: кадрове забезпечення, джерела утримання та обладнання спеціального навчального корпусу. Дослідивши особливі умови зародження комерційної освіти в місті Миколаїв, визначено, що фінансове забезпечення було найбільш гострим, адже ним займалися в основному лише представники Біржового комітету.

Ключові слова: комерційна освіта, купецькі гільдії, навчально-виховний процес, Біржовий комітет, пільговий контингент, навчальна програма, кваліфіковані кадри.

Стабільний економічний розвиток будь-якої держави залежить в першу чергу від вміння чітко окреслити нагальні проблеми, грамотно побудувати стратегію їх вирішення та реалізувати всі свої можливості опираючись на досвідчених фахівців. Саме тому, економічні процеси, які відбувалися в Україні в кінці ХІХ на початку ХХ століття зумовили гостру потребу в кваліфікованих спеціалістах комерційної справи.

Наголосимо на тому, що дослідження досвіду виникнення та функціонування комерційних навчальних закладів в Україні потрапило в коло наукових інтересів лише після набуття Україною незалежності. Актуальність статті підсилюється ще й тим, що досвід підготовки кваліфікованих фахівців

відповідної сфери може бути використаний враховуючи реалії сьогодення.

Проаналізувавши весь комплекс історіографічного матеріалу з відповідної тематики, можна стверджувати, що висвітленню історії Миколаївського комерційного училища присвячували свої статті досить мало істориків. О. Ф. Ковальова, В. П. Чистов, І. М. Доскаленко, О. О. Дмитренко, В. М. Сіткова – розглядали загальні питання заснування училища. Т. М. Шершун, Ю. І. Гузенко – аналізували внесок благодійних та купецьких гільдій в діяльність училища. Необхідно зазначити, що в основному науковці розглядали найважливіші досягнення закладу, залишаючи осторонь важливі питання недоліків та проблем організації навчально-виховного процесу. Що стосується джерелознавчої бази, то переважну становлять періодичні видання початку ХХ століття, такі як: “Николаевская газета”, “Южная Россия”, “Журнал Министерства народного Просвещения” та архівні справи ДАМО.

Враховуючи фрагментарне висвітлення даного питання, автором були окреслені наступні завдання: проаналізувати основні джерела фінансування училища Миколаївського комерційного училища на початку ХХ століття; порівняти досвід заснування подібних навчальних закладів загалом на території Російської імперії; розглянути проблему кадрового забезпечення училища; охарактеризувати рівень навчальної бази; окреслити найголовніші недоліки функціонування училища.

Ще на початку ХІХ століття на території України сформувалися три освітні ступені економічної освіти: перший – початкова освіта (парафіяльні школи, повітові училища, приватні курси комерційних знань, торговельні класи, торговельні школи); другий – середня освіта (гімназії, промислові, комерційні училища); третій – вища освіта (інститути, університети). Важливе місце в цій системі займала середня ланка, а особливо комерційні навчальні заклади [1, с. 195]. Саме вони готували кваліфікованих спеціалістів, які вже після закінчення навчального закладу могли працювати за фахом, або ж продовжували навчання в вищих навчальних закладах всієї імперії.

Не дивлячись на те, що зародження комерційної освіти в Україні проходило досить в складних умовах, місто Миколаїв швидко стало одним із центрів підготовки комерційних кадрів, долаючи низку проблем, що гальмували процес розширення системи середньої професійної освіти.

Вирішальну роль в процесі заснування навчального закладу відіграло питання фінансового забезпечення. З досвіду організації перших комерційних училищ, можна стверджувати, що в більшості випадків вони формувались як приватні або громадські, держава лише частково їх підтримувала матеріальну базу. Яскравим прикладом було перше комерційне училище в Російській імперії створене на приватні кошти мецената П. А. Демидова в Москві в 1772 році, “для того, чтобы сделать воспитаников из российских подданных знающих купцами” [2, с. 115]. Схожі училища з'явилися в Москві, Одесі, Києві, Харкові та інших містах, де